

בעזהשי"ת

ספר אוצר מחמדים

חקרי דינים

דברי אגדה

פנינים יקרים

מתוקים מדבש ונופת צופים

נערך בחמלת ה' עלי

נתן בר"י גוטליב

מו"ץ בהעדה החרדית פעיה"ק ירושלים ת"ו

שנת תשפ"ב לפ"ק

פעיה"ק ירושלים ת"ו

מדר ורת בערקאווטש

אוצר מחמדים

© כל הזכויות שמורות
לממלכת התורה 'עוז והדר'
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New square N.Y.10977

היות ומושקע במהדורה חדשה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן
ע"פ דין תורה ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות אנו
אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה
חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאכסן במחשב או
לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין
לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובהוספות. ואין
הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין.
ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:
'היכלי תורה'

בארץ ישראל:	בארה"ב:
טל'. 02-9924603	tel. (718) 437-0054
פקס. 03-5435884	fax. (718) 437-5314

באירופה:
tel. 44-20-8806-0176

נדפס בארץ ישראל
על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

הארות והערות יתקבלו בברכה
053-3121571

ערך וסידר:
הרב יחיאל חיים ליברמן
053-3143231

עימוד: ש"ס

סימן א

קיצור שיטות הראשונים בגדר מצות ישוב א"י

שיטת הרמב"ם ורוב הראשונים שאינה מצוה אפילו בזמן הבית ☞ דעת הרמב"ן דמצותה מן התורה ונוהגת גם אחר החורבן ☞ גם לדעתו אסור למרוד באומות ☞ הנוסע לביקור בא"י ודעתו לחזור אינו מקיים המצוה ☞ גם לדעת הרמב"ן אין מצוה לעלות לא"י ☞ דעת מהר"ם מרוטנבורג דמצותה רק בזמן הבית ☞ ביאור שיטת רבינו חיים כהן שא"צ לקיימה בזמן הזה ☞ הלכה למעשה ☞ החוזה מלובלין נמנע לעלות כדי שלא להפסיד מצות הכנסת אורחים ☞ התמיהה למה לא עלו תלמידי הבעש"ט הק' לא"י ☞ ביאורו של הרה"ק מסאטמאר בזה ☞ להתייעץ ולשקול הדבר ע"פ הוראת גדולי ישראל

שיטת הרמב"ם ורוב הראשונים שאינה מצוה אפילו בזמן הבית

הנה לדעת הרמב"ם, מצות ישוב א"י אינה בגדר מצוה כלל אפילו בזמן הבית, וכל שכן אחר החורבן. וכוונת הפסוק 'והורשתם את הארץ וישבתם בה' אינו לשון ציווי כפירוש הרמב"ן, אלא לשון הבטחה, שהבטיח הקב"ה שאם יעקרו יושבי כנען וגילוליהם יזכו לישב בארץ ישראל, וכפירש"י שם א.

וכדעה זו הסכימו רוב הראשונים ב, ולכן לא מנו את מצות ישוב א"י במנין תרי"ג מצות ג.

דעת הרמב"ן דמצותה מן התורה ונוהגת גם אחר החורבן

אמנם דעת הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצות), דיישוב ארץ ישראל מצוה היא מן התורה, ונוהגת מצוה זו גם לאחר החורבן, דהיינו שיש מצוה מן התורה לישב ולהתגורר בארץ ישראל גם בזמן הזה ד.

הערות וצינונים

א. וז"ל: "והורשתם את הארץ, והורשתם אותה מיושביה, ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה, ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה", עכ"ל. והרמב"ן בפירושו עה"ת (שם) הביא דבריו וחלק עליהם, ופירש כשיטתו שהוא לשון ציווי ולא לשון הבטחה, ע"ש. ב. בספר ויואל משה (סי' נו) הוכיח, שדעת רוב הראשונים רובם ככולם כהרמב"ם. וכן לעיל (סי' ח) הוכיח, שדעת התוס' והרא"ש בכמה מקומות כדעת רש"י, ודלא כהרמב"ן. ג. וע"ע בספר ויואל משה (שם), שהביא דעת האומרים שגם להרמב"ם יש בזה עכ"פ מצוה מדרבנן. ד. ועיין לבעל החרדים (פרק נט) שכתב בזה"ל: "וכתב

והמקור למצוה זו בתורה בפרשת מסעי (לג, נג), דכתיב 'והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה'.

גם לדעתו אסור למרוד באומות

מכל מקום ברור הדבר, שגם לדעתו אסור לציבור לעלות יחד לארץ ישראל ביד חזקה, שהרי אמרו חז"ל בכתובות (קיא.) שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה (-יחד ביד חזקה, רש"י), ושלא ימרדו באומות. רק הגדר על פי דעתו הוא, שיש מצוה על כל יחיד ויחיד לעלות לא"י, באופן שאין בזה חשש מרידה באומות.

וכן כתב להדיא נכדו בשו"ת הרשב"ש (סי' ב), וז"ל: "אין ספק שהדירה בא"י היא מצוה גדולה בכל זמן, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ואדוני זקני הרמב"ן ז"ל מנה אותה מכלל מצוות עשה, כמו שנאמר וירשתם אותה וישבתם בה, וכן היא דעת אדוני אבי הרשב"ץ ז"ל בספר זוהר הרקיע שחיבר.

אמנם מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות הזה, כמו שאמרו ז"ל בגמרא כתובות (קיא.), שהיא מכלל שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל לא ימהרו את הקץ ושלא יעלו בחומה, אמנם מצוה היא על כל יחיד לעלות לדור שם, עכ"ל.

הנוסע לביקור בא"י ודעתו לחזור אינו מקיים המצוה

עוד יש להוסיף, שהנוסע לא"י לביקור ודעתו לחזור לחו"ל, אינו מקיים המצוה אפילו לדעת הרמב"ן, שהרי אין המצוה לעלות לא"י, רק לדור ולהתגורר בה, וא"כ זה העולה אליה על דעת לחזור לחו"ל אינו מקיים מצוה^ז.

הערות וצינונים

רמב"ן במנין תרי"ג מצות, ישיבת א"י כל עת ורגע שהאדם בא"י הוא מקיים המצוה זו. וידוע שעיקר שכר המצוה על השמחה הגדולה בה, כדכתיב (דברים כח, מז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה, אם כן צריך היושב בארץ ישראל להיות שמח תדיר במצוותו התדירה, עכ"ל. ה. ז"ל הרמב"ן שם: "והורשתם את הארץ וגו', ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל, הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות, מתחייב כל יחיד ממנו, ואפילו בזמן גלות, כידוע בתלמוד במקומות הרבה", עכ"ל. ו. וראה מ"ש בזה להלן (סי' קלב). ז. כ"כ נכדו בשו"ת הרשב"ש (סי' ב), וז"ל: "העליה לא"י אינה גוף המצוה אלא מכשירים, שאין המצוה אלא הדירה בארץ, כדכתיב וירשתם אותה וישבתם בה, כמו שכתב הרמב"ן אדוני זקני ז"ל, והסכים עמו אדוני אבי הרשב"ץ ז"ל. א"כ הנשבע לעלות לא"י יכול לשאול על נדרו, ואינו כנשבע לקיים את המצוה שאינו יכול לישאל, אלא אם נשבע שידור בא"י ורוצה לישאל, אז אין מתירין לו", עכ"ל, וכ"כ בשו"ת מהרי"ט (י"ד סי' כח) שאין בעליה לא"י מצוה רק כשמתיישב בה, ע"ש.

גם לדעת הרמב"ן אין מצוה לעלות לא"י

והנה בשו"ת אבני נזר (י"ד סי' תנד) מצדד לומר, שגם לדעת הרמב"ן אין מצוה כהיום לתושבי חו"ל לעלות לא"י ולהתיישב בה, רק אדם הדר בא"י מקיים בכך מצות ישוב א"י, ע"ש.

וכן הלך בשיטה זו הרה"ק מסאטמאר זי"ע בספרו ויואל משה (ישוב א"י סי' קלג אות ה), שגם לדעת הרמב"ן אין מצוה לעלות מחו"ל לא"י, אלא שהזוכה ליישב בה בקדושה וטהרה מקיים מצות ישוב א"י.

דעת מהר"ם מרוטנבורג דמצותה רק בזמן הבית

שיטות נוספות יש בענין זה, האחת היא שיטת מהר"ם מרוטנבורג הנזכרת בדברי הרא"ש (כתובות פ"ג סי' יח), שמצות ישוב א"י שייכת רק בזמן הבית, ולא אחר חורבנו.

ביאור שיטת רבינו חיים כהן שא"צ לקיימה בזמן הזה

השנית, היא שיטת רבינו חיים כהן מבעלי התוס', שמצות ישוב א"י נוהגת גם לאחר החורבן וכדעת הרמב"ן, אבל למעשה כהיום אין צריך לקיימה, מפני שיכולים להיכשל במצוות התלויות בה.

שיטה זו הובאה בתוס' (כתובות קי: ד"ה הוא אומר) וז"ל: "היה אומר רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין, דאין אנו יכולין ליהרר בהם ולעמוד עליהם", עכ"ל.

ברם, בשו"ת מהרי"ט (ח"ב י"ד סי' כח) תמה על דבריו שקבע שאין יכולים ליהרר על מצות התלויות בארץ, וכתב בזה"ל: "והאיר את עיני שמצאתי בהגהות מרדכי (מס' כתובות סי' שיג) כלשון הזה, כתב רבינו חיים כהן בתשובה, דהני מילי בימיהם שהיה שלום, אבל עכשיו שהדרכים משובשים אינו יכול לכופה [לאשתו לעלות לא"י], דהוי ליה כמו חפץ להוליכה למקום גדודי חיה ולסטים ע"כ, הרי שתשובת הר' חיים כהן ז"ל לא באה אלא מטעם סכנת הדרכים, ומה שכתבו בתוס' דאין מצוה לדור בא"י, הגהת

הערות וצינונים

ח. דבריו נסובים אודות אשה הרוצה לעלות לא"י ובעלה אינו רוצה, והביא בשם מהר"ם שבזמן הבית היו כופין אותו לעלות עמה לא"י, אבל לאחר החורבן אין כופין אותו לעלות. ועל כרחק הטעם שבזמן הבית היה מצוה לעלות, ואילו בזמן הזה אין נוהגת עוד מצוה זו, וכבר נתבאר שיטה זו היטב בספר ויואל משה (סי' סב).

תלמיד היא, ולא דסמכא היא כלל", עכ"ל. והרי שהחליט לומר שאינו כלל מדברי ר"ח כהן, אלא הגהת תלמיד שהגיה כן בתוס', ואין יכולים לסמוך על כך כלל.

אמנם בספר ויואל משה (ישוב א"י סי' סו) תמה מאד על דבריו שהחליט שהיא הגהת תלמיד, דהלא כל גדולי האחרונים, וביניהם אביו המבי"ט העתיקו דעת ר"ח כהן כלשון שהובא בתוס', ולא עלתה על דעתם לומר שהגיהו איזה תלמיד טועה.

וכתב שם לפרש דברי ר"ח כהן, שיש בדבריו שני ענינים, האחד, שקשה לקיים בה המצות התלויות בארץ. והשני, שגם שאר כל מצות התורה קשה לקיים בה, דכיון שארץ ישראל מקודשת יותר, מתגבר בה היצר הרע ביותר ויכול האדם להכשל ח"ו, וכיון שהוא מקום קדוש הפגם ג"כ גדול יותר.

ולפי"ז מתפרשים דברי ר"ח כהן היטב, שתחילה כתב 'כי יש כמה מצות התלויות בארץ', דהיינו הפרט הראשון שצריך להיזהר על מצות התלויות בארץ. ואחר כך הוסיף 'וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליהזר בהם ולעמוד עליהם', שהוא הענין השני שיש שם התגברות גדולה יותר של היצה"ר מצד קדושת המקום.

והוסיף שם עוד, שאם כך היה בזמנו של ר"ח כהן, כל שכן בזמננו שבעוה"ר נתפשט נגע הציונות שכל מטרתם לעקור כל ריח יהדות, ומעשה שטן הצליח שכבר החטיאו רבים מבני עמנו רח"ל, ובודאי כל החושש שיכשל ח"ו במצודתם אין לו שום מצוה לעלות לא"י, ובאופן זה כולם יודו לדעת ר"ח כהן.

❁ הלכה למעשה

והנה בהגיע תור הלכה למעשה לא שייך להכריע בין ההרים הגדולים, כיון שלא נפסק בשו"ע דין זה, ולמעשה כבר נתבאר שלדעת רוב הראשונים אין מצוה להתיישב בא"י.

אך מצינו בדברי האחרונים, שאף הרוצה לחוש לדעת הרמב"ן ולהתיישב בא"י, אין לעשות כן רק כשלא יבוא לידי שום חשש מכשול, ואפילו אם רק יצטרך לבריות על ידי כך שלא יוכל להתפרנס בא"י, אין עליו מצוה לעלות אליה.

❁ הערות וצייונים

ט. ועיין להגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע שכתב בספרו דברי סופרים (אות יד): "מצות ישיבת ארץ ישראל, נראה לי עיקר כהמגילת אסתר בספר המצוות [סוף מצוות עשין מצות עשה ד], דהוא בזמן שבית המקדש קיים, וכלשון הכתוב וירשתם אותה וישבתם בה, וגם אין נקרא ישוב אלא בישיבה בשלוח", עכ"ל. י. כ"כ בשו"ת מעיל צדקה (סי' כו), ומרן החת"ס העתיק דבריו

Ⓐ החוזה מלובלין נמנע לעלות כדי שלא להפסיד מצות הכנסת אורחים

וביותר מצינו באגרת הגה"ק הישמח משה זי"ע לחתנו הגה"ק האריה דבי עילאי זי"ע, שכתב בתוה"ד בזה"ל: "ובפירוש שמעתי מבוצינא קדישא מהרי"י [הרבי] מלובלין זצק"ל, שהיה מדבר מענין נסיעה לא"י, ואמר הכנסת אורחים שלי איך אפסיד אם אסע לשם, הרי ששקל הפסד של מצוה, ומשום זה לא נסע לארץ הקודש", עכ"ל.

Ⓑ התמיהה למה לא עלו תלמידי הבעש"ט הק' לא"י

והנה, הגה"ק מסאטמאר זי"ע עמד על החקירה למה לא ראינו אצל רוב גדולי הדורות ותלמידי הבעש"ט זי"ע שעלו לארץ ישראל, דאף אם נאמר שלא חששו לדעת הרמב"ן, הלא ברור לכל הדעות שיש חשיבות לקיים מצות התורה בפלטריין של מלך, ובפרט אצל הצדיקים שאין בהם חשש מכשול מצד היצר הרע.

ובאמת שכבר עמד על חקירה זו בשו"ת האלף לך שלמה (אעה"ז סי' קיח), שנשאל למה לא עלו הרה"ק מרוזין ובניו זי"ע לארץ ישראל. וכתב הטעם מפני שלא חששו לדעת הרמב"ן, ע"ש יא.

אולם כאמור הקושיא במקומה עומדת, למה בכל זאת לא חששו לעלות לא"י שהוא מקום המקודש ופלטריין של מלך.

Ⓒ הערות וצינונים

בתשובה (חלק אבע"ז סי' קלב), וכתב "ודבריו מתקו לחיך". וכ"כ החות יאיר (סי' רי). ובשו"ת בית שלמה (חיד"ד סי' צד) מצינו חידוש גדול יותר, שנשאל בת"ח שחותנו הנגיד החזיק בו כדי שיוכל לישב באהלה של תורה, ובאם יעלה לא"י לא יוכל חותנו להמשיך להחזיקו ולתמכו. והשיב שלא יעלה לא"י, כדי שלא יבטל מחותנו מצות החזקת התורה. והיינו שאפילו באופן שרק גורם בכך מניעת מצוה לחבירו, ולא לעצמו, עכ"ז לא יעלה. יא. ובשו"ת מנחת אלעזר (לקוטים סי' יב) כתב אודות תשובתו זו של הגר"ש קלוגר בזה"ל: "הראוני עתה בשו"ת האלף לך שלמה מהגאון מהרש"ק ז"ל, שהעלה כדעת הרמב"ם דאין מצוה עתה בישיבת ארץ ישראל. והביא ראיה מהרבנים הצדיקים וחסידים אשר יש בידם לעלות ואעפ"כ לא עלו לארץ ישראל, ומביא (לדוגמא) את הה"ק מהרי" מריזין ז"ל, ותמהתי מדוע הביא רק את הה"ק הנ"ל שלקחוהו וגנבוהו מבית האסורים לחוץ לגבול רוסיא ממקום אשר אסירי המלך אסורים שם, כנודע מסירתם נגדו כמקובל בידינו מפי אבותינו הקדושים זי"ע, ומובן ממילא כי לא היה יכול לבחור לו לנסוע לאיזה מלכות ומדינה שירצה. ואדרבה היה לו להגאון מהרש"ק להביא משאר הגאונים הצדיקים וחסידים רובם ככולם שלא נסעו לאה"ק, אם כי היו חפשים ויושבים לבטח בארצם ויוכלו לנסוע באין מפריע, ואם היו סבורים שיש מצות ישיבת ארץ ישראל, יש מהם שגם על מצוה קלה דרבנן היו מוסרים נפשם כנודע, מכל שכן על מצות עשה דאורייתא, אלא ודאי דס"ל כנזכר [כדעת הרמב"ם שאין מצוה בישוב א"י]", עכ"ל.

☪ ביאורו של הרה"ק מסאטמאר בזה

וכתב הגה"ק מסאטמאר זי"ע לברר באריכות גדולה, שרואים בהרבה מקומות בדברי חז"ל שרצה הקב"ה שילכו כלל ישראל לגלות ולא ישארו כולם בא"י, ויש בזה הרבה טעמים על פי נגלה ועל פי נסתר. אמנם עיקר הטעם כדי לפרסם אמונתו בכל העולם כולו, וגם ללקט ניצוצות הקדושה הפזורות ברחבי תבל, ועיקר דבר זה נעשה על ידי הצדיקים קדושי עליון, ומטעם זה לא עלו הצדיקים לא"י, כיון שעשו שליחותו של הקב"ה לתקן העולם בגלות דוקא. ומכל מקום רצה הקב"ה שגם בא"י יתיישבו ישראל ובתוכם צדיקים, כדי שהם יתקנו התיקונים הנצרכים לעשות בא"י, וכל אחד ואחד יש לו שליחות אחרת, יש שהיו צריכים להיות בא"י ויש שהיו צריכים להיות בחו"ל, כל אחד כפי שליחותו שנקבעה לו מן השמים, ולפי מקומו שנמצא בה הרי זה אות בשבילו שנשלח על ידי השגחתו יתברך לתקן שליחותו במקום הזה דוקא.

ולכן כתב, שגם לדעת הרמב"ן אין מצוה לעלות לא"י, הואיל ונדחית המצוה מפני גזירת הגלות, רק שלדעתו היושב בא"י בקדושה ובטהרה מקיים מצות ישוב א"י.

☪ להתייעץ ולשקול הדבר ע"פ הוראת גדולי ישראל

לסיום הדברים יש להוסיף נקודה חשובה מאד בענין זה, שהדבר פשוט שכל האמור בדברינו הוא רק בענין מצות ישוב א"י בלבד, אבל כידוע מקום דירתו של האדם משפיע עליו הרבה מאד, ובעיקר על הדורות הבאים אחריו, ומדובר בשאלה גורלית מאד, ולכן יש לדון בכל דבר לגופו של ענין ואין האחד דומה לחבירו, ופשוט שאין לעשות מעשה רק על פי הוראת גדולי ישראל, שאל אביך ויגדך וקניך ויאמרו לך, לשקול כל דבר בדעת תורה ובדעת נכונה וצלולה, וה' ינחנו בדרך אמת תמיד.

